

УДК 338.124.4

*Н. П. Гончарова,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки підприємства,
Київський національний економічний університет*

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ "НОВОЇ ЕКОНОМІКИ"

У статті розглянуто ознаки формування нового економічного укладу — "нової економіки", визначено базові точки державного супроводу зазначеного процесу.

На сучасному етапі досить складних трансформацій економічного розвитку національної економіки виникає вкрай складна подвійна задача: чи й надалі шукати шляхи індустріалізації економіки чи будувати "нову економіку", яка ґрунтується на нових інноваційних джерелах розвитку і дозволить через революційні зміни перейти на новий економічний уклад.

До цього спонукає нас світова економіка, що знаходиться сьогодні на переломному етапі переходу до "нової економіки", для якої визначальним є активне використання інноваційних ресурсів розвитку. Зазначений процес супроводжується формуванням конкретних ознак "нової економіки", які поки що не завжди можна визначити загальновизначним науковим апаратом, але є всі підстави стверджувати, що вона ставить національній економіці перед абсолютною новими вимогами. Як і в часи промислових революцій, перехід до "нової економіки" відбувається не одразу, а з різною швидкістю в різних сферах економіки і регіонах. Однак, як свідчить світовий досвід, на відміну від цих революцій, "нова економіка" не обмежується кількістю високорозвинених країн, а досить швидко охоплює всю світову спільноту. У зв'язку з зазначеною позицією національних виробників в міжнародному поділі праці будуть визначатися інакше; конкуренція в кінцевому підсумку перетвориться на глобальну конкуренцію.

На вказану тенденцію звернув увагу Голова Верховної Ради В. Литвин у своєму виступі на загальних зборах Національної академії наук України, зазначаючи, що Україні сьогодні "необхідна нова економіка на основі науки" [7, с. 2].

Отже, подальші "косметичні" впорядкування базових сфер економічної діяльності, неврахування сучасної економічної динаміки на сьогодні є абсолютно безперспективним, вони призводять до втрат виробничих ресурсів і, що вкрай ризиковано, до втрати часу на відповідність вимогам нової економіки. Тому ми вважаємо за вкрай необхідне розглядати національну економіку в контексті вимог "нової економіки". При цьому ми вважаємо за необхідне враховувати досить важливу характеристику сучасної економічної динаміки — інноваційний бізнес. Без цього джерела сучасного розвитку взагалі і промис-

лових підприємств зокрема найбільш "вишукані" конструкції і моделі будуть представляти не що інше, як абстракції, які відволікають від необхідності вирішувати конкретні трансформаційні економічні проблеми. Саме в цьому ми вбачаємо можливість і необхідність говорити про "нову економіку". Висловлену точку зору підтверджують активні наукові пошуки і напрацювання варіантів "нової економіки", які проводять сьогодні економічно розвинуті країни, основні положення яких нами викладено в наших публікаціях [6].

Ми вважаємо, що складний і невідворотний процес формування "нової економіки" вимагає державного супроводу. Не беручи на себе повноваження ставити завдання державним органам влади стосовно управління економікою, ми все ж вважаємо за доцільне окреслити їх точки "присутності" в процесі створення нової економіки.

Конкретний зміст державного супроводу "нової економіки", на нашу думку, полягає в наступному. Перш за все необхідно забезпечити прямий вплив держави на те, щоб той або інший конкретний інноваційний бізнес (промисловий бізнес) сформувався в чітко заданий термін, на конкретній території шляхом визначення ринкових пріоритетів розвитку.

Першим пріоритетом є підтримка експорту, але не сировинного, який і так досить непогано розвинутий, а експорту продукції з високою доданою вартістю. Механізм: державні гарантії в розмірі до 25% від інвестицій у проект створення подібного виробництва. При наявності діючого крупного і такого, що має трирічну і більше кредитну історію виробництва, — державні гарантії в розмірі до 100% від обсягу передекспортного фінансування.

Другий ринковий пріоритет — створення імпортозамінних виробництв. Механізм: держава уточнює статистику імпортованих товарів, ранжує їх за обсягами закупівель, пропонує імпортерам кожного товару визначитися з можливими формами участі в створенні імпортозамінного виробництва (одержання від них гарантії попиту або навіть співінвестування), а також пропонує різним банкам взяти участь у кредитуванні проекту. Оцінка економічної ефективності проекту повинна відбуватися вже без участі держави. Однак питання територіального розм-

іщення і логістики знову вимагають підключення державних і місцевих органів.

Описані вище ринкові механізми державної підтримки інноваційного бізнесу в рамках "нової економіки" можуть бути доповнені наступними принципами. По-перше, підтримувати наукові проекти, що забезпечують:

- мультиплікативний ефект, коли поява орієнтованого на експорт або імпортозамінного об'єкта приводить до зростання суміжних виробництв;
- можливість подальшого розширення в перспективі;
- збільшення зайнятості, особливо у випадку високого безробіття.

По-друге, підтримувати вузькоспрямовані заходи для розвитку визначених видів інноваційного бізнесу в економіці. Це насамперед підтримка розвитку промислової інфраструктури, відсутності якої страждає інноваційний бізнес; активне використання технічного регулювання як елемента промислової політики, для чого варто продовжити роботу по підготовці технічних регламентів з метою забезпечення в них прийнятної рівня обов'язкових вимог по безпеці продукції й експлуатації виробничих комплексів; посилення стимулюючої ролі технічних регламентів для технологічного відновлення промисловості і підвищення конкурентоспроможності українських товарів. Більш жорстким повинен бути механізм сертифікації імпортованої продукції з метою запобігання проникнення на український ринок низькоякісних товарів і послуг, виробники яких використовують методи несумлінної конкуренції.

Крім того, державі необхідно збільшити активність у створенні (будівництві) спеціальних інфраструктурних осередків (наприклад, технопарків) для наступного їхнього використання впроваджувальними підприємствами, які мають перспективні технології. Необхідно часткове фінансування малобюджетних інноваційних проектів, підтримка інвесторів за рахунок надання гарантії, розвиток лізингу унікального наукового устаткування. Держава повинна створити і підтримувати банк даних інноваційних проектів і єдину національну систему обліку інноваційних результатів;

— виділити кошти для страхування ризиків використання інновацій;

— сприяти створенню регіональних корпорацій розвитку зі змішаним капіталом, які здійснюють інвестиційні проекти в основному у високотехнологічних об'єктах.

Необхідна модернізація діючого законодавства в напрямку встановлення персональної відповідальності державних службовців за допущені в ході контрольних і наглядових заходів порушення. Потрібно виключити можливість прийняття позасудових рішень посадових осіб по призупиненню господарської діяльності. Має бути реалізованим принцип "одного вікна" не тільки при реєстрації юридичних осіб, але і за будь-якого звертання підприємства в державний орган.

Істотною реформування вимагає процедура захисту прав власності. Держава повинна внести необхідні уточнення в інвестиційне законодавство з метою практичної реалізації інституту "дідівського застереження" (надання

інвесторам, які здійснюють довгострокові проекти, гарантії від несприятливої зміни податкового й іншого економічного законодавства, законодавства про користування надрами, контрольованих державою цін і тарифів).

Нами доведено, що технологія державного прогнозування повинна шукати "точки зростання", подолання нинішнього інерційного розвитку, визначати майбутні найбільш вигідні ринки, перспективи розвитку попиту і технологій, проводити аналіз ризиків і т.ін. Вона повинна підказувати, де потрібно концентрувати ресурси, тобто шукати "точки зростання" [6].

Отже, ми вважаємо, що під державним захистом повинні бути:

1) набір конкретних проектів у сфері промисловості й інфраструктури, відібраних державою на підставі чітких критеріїв, опрацьованих наукою і бізнесом при певному сприянні держави;

2) вузьконаправлені заходи держави по розвитку визначених видів діяльності (видів бізнес-діяльності) в економіці;

3) заходи загальноекономічного і законодавчого характеру, що сприяють інноваційному розвитку економіки в цілому.

Сучасна ситуація в економіці в цілому, і в промисловому комплексі зокрема, підтверджує актуальність і необхідність саме такого розуміння "нової економіки". Її реалізація нами представлена двома сценаріями.

Перший — забезпечення високих темпів росту української економіки, досягнути переважно за рахунок високих світових цін і нарощування фізичних обсягів експорту сировини. І уряд, і незалежні експерти сходяться на тому, що без цих факторів, які мають обмежену в перспективі дію, економіка України не зможе рости з темпом більш 4% на рік. Причини:

— відсутність могутніх ринкових інститутів підтримки диверсифікованості промисловості (промислового бізнесу): банки, страхові компанії і пенсійні фонди недокапіталізовані;

— відсутність кредитних механізмів і достатніх застав у більшості підприємств обробного сектора і власників перспективних технологій.

Другий — у випадку збереження пасивної ролі держави частка кожної галузі обробної промисловості і високих технологій в Україні буде залежати від того, чи встигне солідний промисловий бізнес, який уже має грошові ресурси, розвинути цей напрямок, або він зникне під могутнім конкурентним тиском безупинно оновлюваного якісного імпорту. У сучасних умовах з більшості напрямків переважно реалізується другий сценарій.

Механізми реалізації "нової економіки", на нашу думку, повинні спиратися на такі її головні принципи.

1. Відштовхуватися не від чиновницьких пристрастей і не від успішних галузей за рубежом, на які нібито слід "рівнятися", а від потреб вітчизняного бізнесу.

2. Формування активної, стимулюючої державної політики у відношенні одних видів бізнесу не повинно здійснюватися за рахунок інших.

3. Коректно визначати критерії добору інвестиційних проектів, які пропонують для розробки і реалізації. Регламенти прийняття відповідних рішень

повинні бути гранично жорсткими, прозорими і не залежати від власних інтересів однієї особи.

Реалізація названих принципів дозволить уникнути помилок інших країн і власних помилок у формуванні концепції "нової економіки", що містяться у:

— домінуванні "відомчого підходу";
— ідеології "імпортозаміщення, що доганяє";

— надлишковому бюджетному перерозподілу ресурсів між галузями.

На нашу думку, слід перш за все визначити потенційних суб'єктів "нової економіки". За історичних обставин в Україні сформувалися два провідні агенти ринкових трансформацій:

— держава, що ініціювала економічну реформу;

— великий бізнес, що виник у результаті й у процесі соціально-економічних перетворень у країні.

Технологія формування "нової економіки", на нашу думку, повинна формуватися за таким суб'єктно-об'єктивним алгоритмом.

Визначити мету і задачі "нової економіки". Її метою є вирішення власне державних проблем, сприяння збереженню і розвитку інтелектуально-кадрового і науково-технічного потенціалу національної економіки, орієнтація на задоволення споживчого попиту і підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, включаючи в себе наступне:

— визнання пріоритетними технологій і виробництв, що забезпечують реалізацію життєво важливих національних інтересів, обороноздатність і безпеки країни;

— концентрацію державних зусиль на досягненні пріоритетів науково-технічного розвитку, розробку критично важливих інноваційних технологій і мобілізацію необхідних для цього політико-правових, фінансово-економічних і організаційних ресурсів;

— створення сприятливих умов для найбільш повної реалізації національного науково-технічного й освітнього потенціалу, активізації і стимулювання творчої діяльності;

— розвиток інфраструктури інноваційної діяльності і ринку технологій, у тому числі його "м'якої" інфраструктури;

— стимулювання інноваційної активності національної промисловості, у тому числі малого наукоміського бізнесу;

— сприяння просуванню на світовий ринок вітчизняних технологічних досягнень і протекціонізм стосовно національних інноваційних підприємств;

— розробку і реалізацію національних інноваційних програм, участь у довгострокових ризикованих проектах наукових центрів і промислових корпорацій.

Виходячи із мети, основні задачі "нової економіки" ми представляємо у такий спосіб:

— стимулювання інноваційного прогресу;

— проведення структурної реформи науково-промислової сфери;

— створення інституціональних основ і інфраструктури економіки знань, що забезпечують практичне освоєння наукових досягнень;

— формування стимулів для інвестування в нові знання і нові технології;

— нагромадження, розвиток і

ефективне використання інтелектуального (людського і структурного) капіталу нової економіки;

— направлення інвестиційних потоків в інтелектуальний капітал;

— пріоритетний розвиток сфери освіти;

— перерозподіл частини доходів традиційних секторів економіки на вирішення задач інноваційного прогресу;

— інформатизація суспільства і проведення на цих засадах реформи управління.

Для їх вирішення необхідне створення цілісної системи забезпечення розвитку наукоміського виробництва України. Мова йде не про підтримку галузей або підгалузей, а про підтримку окремих виробництв і технологій, що визначають можливості технологічних проривів, значимих для світової економіки.

Вкрай важливим є розширення ринків збуту продукції вітчизняного виробництва. Якщо розглядати структуру української економіки через наявність ринків збуту для наукоміської продукції, то можна знайти наступне:

— слабкий платоспроможний попит населення (він поки не вишов на рівень 1990 р.) не дозволяє розглядати його як реальну економічну силу, здатну переорієнтувати попит на продукцію п'ятого технологічного укладу і на наукомістку продукцію (так, відсоток комп'ютеризації України, або відсоток людей, що мають доступ до Інтернету, уміють працювати з ним, відсоток телефонізації і інші показники різко відстають від світового рівня);

— можливість збуту наукоміської продукції також обмежується тим, що багато галузей і системи споживання організуються і контролюються державою (насамперед, оборона країни), а не приватним сектором.

Держава сьогодні ухилиється значною мірою від своєї власності і відповідальності за освіту (тоді як освіта може стати саме тією сферою, що буде визначати попит на продукцію інноваційних технологій), медицину (хоча в цій сфері усе ширше застосовуються нові системи для дослідження захворювань, діагностики і лікування) і науку, скрутний стан яких обмежує можливість їхнього перетворення саме в структури, здатні активізувати попит на продукцію нового технологічного укладу (що є цілком реальною практикою в розвинутих країнах).

Загальна оцінка внутрішнього інноваційного попиту складається в констатації наступних його складових:

— інноваційний попит з боку традиційних галузей досить слабкий через відсутність нагромаджень і "довгих" кредитів, пов'язаний з визначеною монетарною політикою останнього десятиліття, відсутністю "довгих грошей", через слабкість банківського і фондового ринку;

— експортний попит на українські високі технології конкурує із закордонним досить важко (навіть у сфері військово-технічного співробітництва), і підвищення його неможливе без прямої підтримки або прямої політичної й економічної участі держави.

Названі обмеження є найбільш важливими і будуть значною мірою впливати на економічний розвиток країни. У найближчі роки немає підстав

очікувати різкого зростання платоспроможності як з боку держави, так і з боку населення. З цієї причини одним з основних напрямків "нової економіки" повинна стати державна підтримка експорту інноваційної продукції.

При розробці експортної політики необхідно мати на увазі, що структура продукції, що вивозиться, визначається сьогодні рівнем технологічного розвитку суспільств і держав:

— доіндустріальні країни виробляють переважно сільськогосподарські і мінеральні ресурси;

— індустріальні країни забезпечують дешеву роботу і виробництво масової продукції;

— постіндустріальні країни, що швидко зростають, використовують новий спосіб світового домінування — виробництво, засноване на знаннях.

Важливе значення має і та обставина, що в сучасній економіці втрачає первісний зміст поняття "національна продукція", тому що вона набуває форми складових компонентів транснаціонального виробництва.

При сформованій сьогодні ієрархії видів інтелектуальної і виробничої діяльності принципового значення для національних економік набуває не факт створення того або іншого товару, а ступінь участі їхніх підприємств в успішно діючих глобальних мережних структурах, що інтегруються глобальними інформаційно-комунікаційними параметрами. У цих "віртуальних корпораціях" характер функцій, що виконують, у міжнародному поділі праці важливіший за факт остаточного їх збирання високотехнологічних і наукомістких виробів. Саме з цієї причини поділ на надання наукомістких послуг у міжнародній системі поділу праці представляється найбільш перспективним напрямком експортних складових "нової економіки".

Важливими елементами "нової економіки" є інституціональні реформи і структурні перетворення. Незважаючи на те що за результатами аналізу світових ринків можна визначити, які галузеві ніші виробництва вже зайняті, а які тільки формуються або досить вільні, це зовсім не означає конструктивності галузевого підходу до розробки структурної політики в науково-промисловій сфері. Більш гнучкий і раціональний підхід полягає в орієнтації на розвиток окремих передових технологій або комплексних рішень, що мають, або можуть створити українські підприємства.

Необхідність розробки і реалізації загальнонаціональної "нової економіки" визначається тим, що саме держава на сьогоднішній день є:

— основним споживачем наукомістких технологій і техніки;

— активним учасником просування української наукової продукції на світові ринки;

— найбільшим власником наукомісткого виробництва.

При визначенні складових "нової економіки" варто також враховувати поділ праці, що прогресує в сучасному світі і відбувається на дуже високому рівні. З цієї причини спроба відновлення всього спектру наукомістких технологій є фінансово неможливим і економічно нераціональним варіантом. Розробка структурних реформ і институ-

ціональних перетворень вимагає врахування своєрідності сформованих механізмів переливу капіталу в розвиток промисловості.

Це, перш за все, розвиток інноваційного бізнесу, зокрема співвідношення рівнів розвитку середнього і малого бізнесу, а також структур великого олігархічного бізнесу — найважливіший елемент "нової економіки". До того ж залежність бюджету всіх рівнів від окремих орієнтованих на експорт підприємств створює нестабільність, загрожуючи економіці всієї країни в цілому, й ускладнює інтеграційні процеси України з розвинутим світовим співтовариством.

Слід також зазначити, що сьогодні зростають темпи загальносвітових процесів зміни технологічних укладів зі зміною характеру і структури суспільного споживання, зрушенням споживчих переваг на користь освіти, інформаційних послуг і здорового навколишнього середовища, а також із утвердженням нових цінностей зі зміною стереотипів "суспільства споживання" на орієнтацію "якості життя" і творчої самореалізації. Новітній технологічний уклад набуває ознак чіткого інформаційно-телекомунікаційного вигляду з ключовою роллю глобальних інформаційних мереж, систем штучного інтелекту й інтегрованих високошвидкісних транспортних комунікацій при подальшому розвитку енергозберігаючих і екологічних технологій, ядерної енергетики, космічної техніки, виробництва конструкційних матеріалів із заданими властивостями і гнучкої автоматизації виробництва.

Інформаційні технології відіграють усе важливішу роль у підвищенні конкурентоспроможності національних економік, багато в чому визначають якість управління підприємствами і виступають як інфраструктура мережної організації бізнесу. За оцінками фахівців ООН, інформаційні технології надзвичайно вигідні для тих країн, що використовували їх як базу національних стратегій і основний ресурс розвитку економіки. Цю тезу підтверджують приклади таких країн, як Індія, Ірландія, Китай. Інформаційні технології забезпечують активно зростаючу інтеграцію країн у світову економіку [1].

Отже, "нова економіка" дозволяє активно використовувати можливості інформатизації і поширювати інформаційні технології в українському підприємницькому співтоваристві.

На жаль, модель економічного розвитку, що сформувалася в Україні, у цілому несприятлива для обробного сектора. Рівень рентабельності і, відповідно, інвестиційної привабливості галузей, які виробляють продукцію високого ступеня переробки, істотно поступається сировинним секторам економіки. Змінити ситуацію можуть тільки масштабні інвестиції в інноваційний розвиток промисловості. На це в більшості підприємств не вистачає власних коштів, а залучення позикових ресурсів або інвестицій стримується їх низькою інвестиційною привабливістю.

Виникає замкнуте коло: "низька ефективність виробництва — погане фінансове становище підприємств — відсутність інвестицій — подальше зниження конкурентоспроможності". Розірвати це коло зможе "нова економіка", спрямована на підвищення інвестиційної привабливості обробного секто-

ра економіки. У даному контексті варто звернути увагу на наступні кроки:

— вирівнювання податкового навантаження на сировинний і обробний сектори промисловості;

— захист українських і закордонних інвестицій у розвиток підприємств обробних галузей промисловості шляхом зваженого протекціонізму у відношенні окремих внутрішніх ринків збуту;

— реформування природних монополій, які враховують інтереси розвитку всієї економіки;

— оптимізація непроцентних державних витрат з метою розвитку виробничої інфраструктури і стимулювання кінцевого попиту.

Отже, представлений алгоритм змісту і реалізації "нової економіки" є значною мірою революційним, він дозволить отримати перші позитивні результати протягом 5—6 років. Вважаємо, що викладені положення "нової економіки" містять у собі досить солідний потенціал для переходу національної економіки до більш вищого економічного укладу. Вирішення зазначених задач буде сприяти:

— підвищенню національної конкурентоспроможності; розширенню ринків збуту продукції вітчизняного виробництва;

— проведенню інституціональних реформ і структурних перетворень;

— інформатизації бізнесу, суспільства і держави;

— підвищенню інвестиційної привабливості промисловості.

Перших позитивних результатів можна буде чекати в розвитку малого і середнього інноваційного бізнесу. Для забезпечення дієвості представленої моделі "нової економіки" необхідним є постійний "похід у спину" з боку знову створюваних активних високотехнологічних підприємств, які на початковому етапі свого розвитку обов'язково повинні бути інноваційними.

Література:

1. Клодт Х. та ін. Нова економіка: форми виваю, причини і наслідки. — К.: Вид-во "Таксон", 2006. — 306 с.
2. Хубиев К. О содержании "новой экономики" // Экономист. — № 5. — 2008. — С. 63—70.
3. Baumwoll W, та ін. 1982 Contestable Markets and the Theory of Industry Structure, New York.
4. Williamson O.E. (1975) Markets and Hierarchies: Analysis and Anti Trust Implications, New York.
5. Grossman, S.J., und O.D Hart (1986). The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration. Journal of Political Economy 94 (4): 629—719.
6. Гончарова Н., Степанов А. "Точки роста" в контексте теорий экономического развития: экономическая сущность и проблемы // Стратегия экономического развития. — № 1—2. — 2007, С. 29—36.
7. Черковец В. Особенности нового этапа инновационного развития России // Экономист. — 2008. — № 12. — С. 38—55.
8. Ответ на исторический вызов. Из выступления В. Литвина на общем собрании Национальной академии наук Украины 15 апреля 2009 г. // Голос Украины. — № 71. — 18 апреля 2009 г. — С. 2.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2009 р.